אוצר מדרשים — ספר אלדד הדני, ספור א׳

ספר אלדד הדני

שאלה ותשובה בין אנשי קירואן ור׳ צמח גאון

[עפשטיין, אלדד הדני, ספור א׳]

לפני רכב ישראל ופרשיו, עמוד הימיני, פטיש החזק, אביר הרועים, ראש הגבורים, חמוש ושלוח במלחמתה של תורה, אזור וחגור בכל כלי זיין להבין ולהתבונן בספר מלחמת ה׳, לפרט ולפרש מסתריה, לפענח רזי תעלומיה, לגלות ולפרסם עמקי צפוניה, ולפרש סתרי ענייניה לידע טעמה לבאר פתרוניה, לפקוח עינים עורות מעורוניהם, להוציא סגורים ממסגרותיהם, לפתוח לבבות מאטומיהם, להעמיד דברים על בורייהם, דבר דבור על אפניו, והוא אדונינו מאור עינינו, הדר זיוונו, הודנו והדרנו, כתר ראשנו, עטרת תפארתנו, אלופנו ומאליפנו, מר רב צמח גאון יעקב. יהי רצון מלפני אדון האדונים שיוסיף על חיי אדונינו לרוממו ולברכו, להטיב גזעו ולהטיב צמחו ולטייב שרשו, להפריח פרחו, להציץ ציצו, להניץ ניצו, ליפות פניו, להפריחו ולהמליחו, ולהמתיקו ולהצליחו, להטיב צמחו, לעשות צמחים כצמחי רבבה וכאדונינו, כי אדונינו הוא תפארת שבח ישראל, זרוע נטויה לעדת ישראל, מטה ישראל ועטרת תפארתם ולא לנו המפוזרים בלבד אלא לשבטים אשר מעבר לנהרי כוש, כי הם מלחם אדונינו אוכלים ומימיו הם שותים.

נודיע לאדונינו כי נתארח ביגינו אדם אחד ושמו אלדד הדני משבט דן, וספר לנו כי ארבעה שבטים הם במקום אחד, דן ונפתלי גד ואשר, שם המקום חוילה הקדומה אשר שם הזהב. ויש להם שופט עבדון שמו, ודנין בארבע מיתות בית דין ויושבים באהלים ונוסעים וחונים ממקום למקום, ונלחמים עם חמשת (צ״ל שבעת) מלכי כוש, ומהלך ארצם שבעה חדשים, אבל חמשה מאותם המלכים סובבים אותם מאחוריהם ומשני צדיהם ונלחמים עמם בכל עת, ומי שהוא רך לבב נותנים אותו לנחלת ה׳ (חכמים למלמדים).

יש להם המקרא כלה, ואין קורין מגילה ממעשה אסתר, כי לא היו באותו הנס, ולא מגילת איכה כדי שלא לשבר את לבם, וכל תלמוד שלהם אין שם שום חכם אלא אמר יהושע מפי משה מפי הגבורה.

וכל איש זרוע מהם נותנים אותו לחלק המלחמה, ואינם זזין ממלאכתם, וכשיוצאין אין יוצאין מעורבין. גבורי דן להם ג׳ חדשים ידועים רודפים אחר מלחמתם על סוסיהם ואין יורדים מעליהם כל השבוע, ולערב שבת יורדים בכל מקום שהם, וסוסיהם עומדים בכלי זייניהם. ואם לא יבואו עליהם האויבים שובתים השבת כמשפט, ואם יבואו עליהם האויבים יוצאים בכל כלי זיינם והורגים בהם רבים כגבורת השם עליהם. ויש שם מגבורי בני שמשון מבני דלילה (לא נזכר בשום מקום שהיה לשמשון בנים ובסוטה י׳ ע״א, מלמד שכל אחד ואחד הביא לו את אשתו לבית האסורים כדי שתתעבר ממנו), והם רצים לקראתם למלחמה, והקטן שבהם ירדוף רבים מהם, והרמת קול כל אחד מהם בקול ענות גבורה כקול הארי, וקורא בקולו הגדול: לה׳ הישועה אל עמך שבטי ישורון גבורתך סלה. ועומדים במלחמה עד משלם שלשה חדשים, ובמשלם שלשה חדשים באים עם כל השלל למלך עדיאל (בספורים אחרים כתוב ״עזיאל״ בן מלכיאל או בן מיכאל) ומחלק הכל בשוה לכל ישראל. וכשהמלך מקבל חלקו נותן אותו לחכמים לומדי תורה, ומי שהוא ראוי לחלק נותנים לו חלק(ר״ל ומי שאינו ראוי לחלק לוקחים אחרים חלקו, שמחלקים אותו לאחרים הראוים לזה). וכן גד וכן אשר ונפתלי עד משלם שנים עשר חדש, וחוזרים.

ואין להם לשון אחר כ״א לשון הקדש בלבד, וזה אלדד הדני אפילו דבור אחד אינו מבין לא בלשון כוש ולא בלשון ישמעאל אלא לה״ק לבד. ולה״ק שהוא מדבר יש בו דברים שלא שמענום מעולם, כמו ליונה קורא תינתרא, ציפור קורא ריקות, פילפול דרמוש, כגון אלה כתבנו מפיו הרבה, שהיינו מראים לו הדבר ואמר לנו השם בלה״ק ואין כותבין אותו, ואחר ימים חזרנו ושאלנוהו על כל דבר ודבר ומצאנו אותו כדבור הראשון.

התלמוד שלהם בלה״ק מצוחצח, ואינו מזכיר בו שום חכם לא מבעלי משנה ולא מבעלי תלמוד, אלא כך אומר בכל הלכה: כך למדנו מפי יהושע מפי משה מפי הגבורה. ובא לומר איסור והיתר וראינו שתורה אחת היא, אלא בקצתם מחליפים. והוצרכנו לפרש לפני מעלת אדונינו הלשון הזה מה שכתבנו במקצת התלמוד שלהם לפי שיש בו תמיהא גדולה, ולפי שיעיין בו אדונינו וכו׳ [פה מביאים אנשי קירואן ההלכות של אלדד, עי׳ עפשטיין אלדד הדני צד 83 ובאוצר ישראל ערך אלדד הדני].

ועוד סיפר לנו, כשחרב ביהמ״ק עלו ישראל לבבל, עמדו הכשדיים על בני משה אמרו להם, שירו לנו משיר ציון, עמדו בני משה וגעו בבכיה לפני הקב״ה וכתתו אצבעותיהם בשיניהם לומר, האצבעות שהיו מכין בהן בביהמ״ק האיך נכה בהן בארץ טמאה, ובא הענן ונשאם עם אהליהם וצאנם ובקרם והוליכם לחוילה והורידם שם בלילה (עי׳ פסיקתא רבתי דף קמ״ד הוצאת איש שלום, בירושלמי סנהדרין פ״י ה׳, ומדרש איכה רבתי פ״ג). ועוד אמר לנו, ספרו לנו אבותינו ואבותינו מאבותיהם ששמעו באותו הלילה רעש גדול ובבקר ראו חיל גדול וכבד, והסב להם את הנהר שגולל אבנים וחול במקום שלא היה שם נהר מעולם, והנהר ההוא עדיין גולל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול

וקול גדול, שאלמלא היה פוגע בהר של ברזל היה מנפצו. והנהר גולל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלי שום טיפת מים, ובשבת נח. ובשעה שיעריב יום הששי בין השמשות תרד עליו ענן, ואין אדם יכול ליגש אליו עד מוצאי שבת, והוא ששמו סמבטיון ואנו קוראין אותו סבטינו (או סנבטיון), ויש מקומות באותו הנהר שאין להם רוחב [אלא] כששים אמה, והם עומדים בצד הנהר משם ואנו מכאן ומספרים אלו עם אלו. והם אסורין (עי' ירוש' סנהדרין שם, ותרגום יונתן לשמות ל"ד), מפני שהנהר מקיף עליהם, ולא אנו יכולין ליכנס אצלם ולא הם יכולין לצאת משם.

ואין ביניהם חיה רעה ולא בהמה טמאה ולא שקצים ורמשים כ"א צאנם ובקרם, וחורשים וזורעים, ושואלים אלו את אלו. וספרו להם מחורבן הבית, ולא היו יודעים בני דן מאומה. אבל נפתלי וגד ואשר לאחר חורבן בית שני (צ"ל בית ראשון) באו לדן, מפני שבתחלה היו יושבים עם ישששכר בעריהם, והיו מתקוטטים עמהם שהיו אומרים להם אתם בני השפחות, ונתיראו אלו שלא תפול מלחמה ביניהם, ונסעו והלכו עד שהגיעו לדן ונעשו ד' שבטים במקום אחד.

[והרי התשובה שהשיב להם מר צמח גאון יעקב לדברי אנשי קירואן אשר שאלו על עסקי אלדד הדני ושנוי תלמודו:]

בעסק ר' אלדד הדני ששלחתם לפנינו, ואשר שמעתם ממנו, ספרו לנו חכמים ששמעו מן רבנא יצחק בן מר ורבנא שמחה שראו ר' אלדד הדני זה והיו תמהים מדבריו, שהיו במקצתן נראים כדברי חכמים שלנו ומקצתם היו מופלגין.

בדברינו בדבר זה ראינו מקראות שיש בהם סיוע לחכמים שלנו, לפי כשעלה סנחריב והגלה שבטי זבולון ונפתלי בשנת ח' לאחז המלך, ומן יסוד המקדש עד שמונה לאחז קרוב לס"ד שנה. וכיון שראו בני דן שהיו גבורי חיל שהתחיל מלך אשור לשלוט בישראל, יצאו מארץ ישראל לכוש וחנו שם, להיותה ארץ גנות ופרדסים שדות וכרמים, ארץ רחבת ידים מלאה כל טוב, ונתנו לבם לעבוד את ה' ביראה, ולעשות כל מצותיו באהבה, והועיל להם כי נכתרו בשני כתרים, בתורה ומלכות, כאשר ספר ר' אלדד הדני זה.

ושנו רבותינו עשר גליות גלו ישראל (עי' מדרש עשר גליות), ד' ע"י סנחריב וד' ע"י נבוכדנצר, ואחת ע"י אספסיינוס ואחת ע"י אנדריינוס, ולא הוזכר שבט דן בכל הגליות, לפי שמעצמו הלך לכוש קודם החורבן קל"ה שנה. נראה לו שאין פגם בדבר זה שמא לא נסע דן עד גלות שלישי (לדעת עפשטיין משתדל הגאון ר' צמח לתרץ החילוק שבין חז"ל ואלדד, שחז"ל יאמרו שדן הלך לכוש בימי אשור (מ"ר כ"ב, ומדרש כונן) ואלדד יאמר שיצא לשם כבר בימי ירבעם, וע"ז יאמר ר' צמח נראה לי שאין פגם בדבר זה שמא לא נסע דן עד גלות שלישית, ואפשר ששכחו זמן יציאתם מא"י).

ואומר ר' אלדד שדנין בד' מיתות: סקילה שרפה הרג וחנק, וחכמים דרשוה ואמרו כל מיתה האמורה בתורה אינה אלא חנק (סנהדרין נ"ב ע"ב).

וכי בני משה אצלם ונהר סמבטיון מקיף עליהם —אמת אמר, שכך אומרים חז"ל במדרש שהגלה נבוכדנצר לוים בני משה ששים רבוא וכיון שהגיעו לנהרות בבל הם וכינוריהם אירע להם כמו שסיפר לכם ר' אלדד.

וקודם ביאת אבותינו לארץ כנען הם נתעסקו במלחמות ושכחו המשנה שלקחו מפי יהושע (צ"ל מפי משה) ואפילו יהושע ע"ה אמרו עליו שנולדו לו ספקות אחר מיתת משה (תמורה י"ד:), ובכל השבטים שהיו בכל הארץ, שבטי יהודה ובנימין החזיקו בתורה על כלם.

ואל תתמהו על השנוי והחלוף אשר שמעתם מפי אלדד, שהרי חכמי בבל וחכמי א"י שונים משנה אחת בתיקון רב, ואין פוחתין ואין מוסיפין, ולפעמים תלמידים הללו אומרים טעם אחד והללו אומרים טעם אחר, כמו שני חכמים היושבים להבין במקרא או במשנה, זה נראה לו טעם אחד וזה נראה לו טעם אחר. ואפילו במקראות שהן קבועין בכתוב יש שנוי בהן בין בבל לא"י בחסרות וביתרות ובפתוחות ובסתומות ובפסקי טעמים ובמסורת בחתוך הפסוקים. וכל שכן המשנה שהיא דבר מסותם, עמוק עמוק מי יכילנו, ויש לומר שאינו כלל רחוק שאלדד זה שגג והחליף מרוב צרותיו שעברו עליו וטורח הדרך המענה גוף האדם. אבל המשנה תורה אחת היא, עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע, ואין אתה מוצא חלוף, לא חלוף בדבר גדול ולא חלוף בדבר קטן, אלא בתלמוד. שאנשי בבל גורסין אותו בלשון ארמית ובני א"י לשונם לשון תרגום (סורסי). ואף החכמים שגלו לכוש פתרו התלמוד בלה"ק שהם מכירים אותה. וזה שאין בו שם חכם לפי שכל משנה שהיו ישראל דורשין במקדש סתם היתה ולא היה בה שם חכם. והתורה אחת היא בין במשנה בין בתלמוד וממעין אחד הכל שותין, ואין נכון לפרש כל דבר, שנאמר כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כ"ה).

ושאמר אלדד שהם מתפללים על חכמי בבל בראשונה ואחר על כל הגלות, יפה הם עושים, מפני שעיקר החכמים והנביאים לבבל גלו, והם יסדו את התורה וקבעו ישיבה בנהר פרת מימי יהויכין מלך יהודה ועד היום הזה. והם היו שלשלת החכמה והנבואה, ומהם תורה לכל העם יוצאת. וכבר הודענו לכם שממעין אחד הכל שותין, והתחזקו במה שהחכמים דורשין לכם, ובתלמוד שלמדו לכם, ואל תטו ימין ושמאל מאחרי כל דבריהם, שכן כתוב על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים י"ז).